

הנגשת מקוואות לטבילת נכים (1)

נשים הסובלות מנכות שאינה מאפשרת להן לעמוד וישובות דרך קבע בכיסא גלגלים סובלות מבעיית נגישות חמורה בבואן לטבילה במקווה טהרה. מלבד הקשיים הטכניים בירידה למקווה, מתמודדות הנשים גם עם בעיה הלכתית משמעותית שאת מקורותיה נסקור במאמר זה בקצרה.

במאמר הבא נברר את הדרכים שהם ניתן להנגיש על פי ההלכה מקוואות לטבילת אותן נשים. נפסק בשו"ע (יו"ד סימן קצח, סעיף ל"א):

"אין טובלין בכלים. לפיכך אם היה טיט במקום שטובלת, לא תעמוד על גבי כלי עץ שמקבלין טומאה מגבן, ולא על גבי נסרים שראויים למדרסות ולא על שום כלי הראוי למדרס ותטבול, משום גזירת מרחצאות של כלים; עברה וטבלה, לא עלתה לה טבילה".

איסור זה לטבול על גבי כלים מקורו בתורת כהנים על הפסוק "אך מעין ובור מקוה מים", ודרשו חז"ל: "מה מעיין עיקרה בקרקע, אף מקוה עיקרה בקרקע". האיסור מן התורה היא על טבילה בתוך כלים, אף שמולאו במים כשרים לטבילה. חז"ל אסרו גם את הטבילה על גבי כלים אפילו שלא בתוכם, בתנאי שהכלי שעל גביו טובלים הוא מקבל טומאה. בכך יטעו שלא להבחין בין טבילה בתוך הכלי לטבילה על גבי הכלי. אך טבילה על גבי כלי שאינו מקבל טומאה לא נאסרה.

בראשונים נחלקו בגדרי איסור זה ונמנה את השיטות בקצרה:

פסק השו"ע בנוי על דעת הראב"ד (בעלי הנפש שער הטבילה) כפי שהסיק כדעתו הבית יוסף, שביאר שאיסור זה למסקנת הגמרא במסכת נדה (סו, ב) מבוסס על שני טעמים, האחד הוא גזירת מרחצאות – כלומר איסור על טבילה על גבי כל דבר שמקבל טומאה, וכן על חשש שמא תפחד האשה ליפול ולא תטבול כראוי. ולכן, כל מה ששייך בו גזירת מרחצאות, הטבילה פסולה אפילו בדיעבד, אבל היכן שאין גזירת מרחצאות, כגון שאין בכלי שיעור קבלת טומאה, ושייך רק הטעם של חשש הפחד – בזה לא אסרו חכמים בדיעבד אם ברור לה שטבלה היטב (ועיין ט"ז ס"ק ל"א).

שיטת הרא"ש להחמיר יותר מהראב"ד, שהראב"ד מכשיר בדיעבד טבילה על גבי כלי חרס כיון שאינו מקבל טומאת מדרס, ואילו הרא"ש פוסל טבילה זו אפילו בדיעבד, ובכל כלי שיהיה גזרו חכמים. אך הטור הבין בדעת אביו הרא"ש, שלעולם עלתה לה טבילה בדיעבד, ועיין בית יוסף, וכן כתב הגר"א בדעת הרא"ש (ס"ק ל"א).

והרמב"ם (מקוואות פרק א) כתב שאסור לטבול על גבי כלי חרס או סל משום שמפחדת, ובמקום אחר (שם פרק ט) כתב בפשטות שלא יטביל על גבי כלים, ומדבריו אלה דייקו הפוסקים שבכל כלי אסור ואפילו אין בו חשש פחד, ונחלקו בביאור שיטתו. הבית יוסף כתב שהרמב"ם מחלק בין מצב שבו כל מי המעיין עוברים על גבי הכלי, ואז בכלי שיש לו בית קיבול נפסלו המים, וגזרו חכמים לא לטבול אפילו על גבי כלי שאין לו בית קיבול. אבל אם לא היו כל מי המעיין עוברים על הכלי, אין בו גזירה כיון שבאופן זה לא מתבטל מהם שם מי מעיין. לכן בכלי שאין לו בית קיבול אין מקום לחשש

זה, וכן בכלי שיש לו בית קיבול אבל מונח במצב שבו המים אינם עוברים מתוכו אלא מאחוריו, כגון אם הפך את הכלי על גבו, אין בזה איסור גזירת מרחצאות ואינו אסור לטבילה אלא מחשש שתפחד ולא תטבול יפה.

עוד כתב הבית יוסף לבאר שיטת הרמב"ם בדרך נוספת, והיא שהאיסור נאמר אך ורק בכלים שאין להם בית קיבול, גזירה שמא יטביל בהם כלים שיש להם בית קיבול, אבל אם הכלי מונח במצב הפוך, הוא יותר קל מכלי שאין לו בית קיבול מעיקרו, והטעם לכך הוא שבעוד שאנשים אינם יודעים להבחין היטב בין כלים שאין להם בית קיבול לכלים שיש להם בית קיבול, ההבדל בין כלי שיש לו בית קיבול המונח בצורה טבעית כשבית הקיבול שלו למעלה חשוף לכלי הכפוי על פיו שלא כדרכו הוא ניכר ובולט ולא יבואו לטעות בו. לכן בכלי שמונח באופן זה הטעם לאסור הוא רק מטעם שיש לחשוש שתפחד ולא תטבול יפה.

להלכה פסק השולחן ערוך כשיטת הראב"ד (כך סוברים גם הרשב"א ורבינו ירוחם) שכל דבר המקבל טומאה לא תעמוד עליו תטבול ואם טבלה טבילתה פסולה וחוזרת וטובלת כדין.

אמנם היה מנהג נפוץ במקוואות לפני מאות בשנים לקבוע נסרי עץ כמדרגות במקוה, או כרצפה, למטרת מיעוט עומק המים או מניעת לכלוך מבזבז שהיה בקרקעית המקוה. הפוסקים תמחו על המנהג לאור ההלכה שאסור לטבול על גבי דבר המקבל טומאה, וטרחו ליישב את המנהג בכמה דרכים:

א. האיסור בשליבות המפורש בראב"ד וברשב"א לא נאמר אלא בסולם שהוכן מראש ונקבע עליו שם כלי ורק אחר כך הותקן במקוה, אבל אם מתחילת יצירתם הותקנו לשם התקנה במקוה אין עליהם שם כלי והם נחשבים כחלק מבנין המקוה אפילו עדיין לא נקבעו, ואינם מקבלים טומאה (עיין ש"ך ס"ק מה וסדרי טהרה ס"ק ס"ג בשם מהר"ם פדאווה).

ב. יש לחלק בין שליבות שנעשו למדרס עליהם, שאז ראויות לטמא מדרס ודי בכך בכדי לפסול את הטבילה, אבל שליבות שמיועדות לעמוד עליהם בלבד, אינם מטמאים (עיין ש"ך שם ושו"ת שארית יוסף סימן ס').

ג. הטי"ז (ס"ק ל"א) חלק על תירוצים אלה וכתב שהעיקר שלא כפסק השו"ע שפסק כהראב"ד אלא כדעת הרא"ש והר"ש שטעם האיסור אינו מצד גזירת מרחצאות אלא מטעמים אחרים שאינם שייכים בנסרים.

לגבי טבילה בכסא, בברכי יוסף (שירי ברכה ס"ק ז') הביא:

"תנוקת בת י"ב שנה שטבלה מדם בתוליה, ולהיות המקוה עמוק לקחו כסא של ד' רגלים והניחו במקוה, כדי שתעמוד הנערה ע"ג הכסא ותטבול. יש לגעור בנשים שלא יעשו כזה, אך עתה בני"ד שכבר טבלה בדיעבד, יש להקל שלא תצטרך להטבילה פעם אחרת. מורינו הרב מהר"א יצחקי זלה"ה בשו"ת זרע אברהם (י"ד סימן כ')."

מתוך התשובה משמע שהטעם להקל בדיעבד הוא על פי צירוף דעת הרמב"ם והרא"ש שחלקו על הראב"ד וסברו שלמסקנא אין גזירת מרחצאות והטעם היחיד לאיסור טבילה על גבי כלים הוא חשש שתפחד ולא תטבול יפה, ובאופן שהכסא איננו מתנדנד ואין חשש שתפחד ולא תטבול יפה (וגם משום שקטנה זו לא הגיע זמנה לראות), אפשר להקל בדיעבד שלא להצריכה טבילה נוספת.

על כל פנים, אנו למדים שמעיקר הדין, ובודאי לשיטת השו"ע, הטובלת על גבי כיסא טבילתה פסולה כדין טבילה על גבי כלים. כך אנו מוצאים גם בתשובת נודע ביהודה (תניינא יו"ד סימן קלח):

"ועל דבר המקוה שהיה עמוק מאוד, והיו הנשים מתפחדות לרדת שם לטבול. ולקחו כסא והעמידו לתוך המקוה, וקשרוהו בחבלים, כדי שיעמדו על הכסא בשעה שטובלות. יפה עשה שגער בהם. ואף שהיה מקום למצוא היתר ע"פ סברא אחת שכתב הב"י לפרש דעת הרמב"ם דוקא אם המים עוברים על הספסל וגזרו אטו לפעמים יעמידו הספסל במקום מוצא המים כו', ועל סברא זו נשען גם הט"ז בסימן קצ"ח לענין היתר הנסרים, מ"מ הבו דלא לוסיף מהיתר הנסרים, ושם שייכים כמה סברות להיתר, משא"כ ספסל שהוא מפורש במשנה בפ"ה ממקואות לאיסור שלא לעמוד על גביו ולטבול, לא נסמך על סברא חיצונה להתיר, ויגעור ויצוה ליטול הכסא תיכף מהמקוה".

לכתחילה בודאי שבונים את המקוואות באופן שיש בו לחשוש לכל הדעות בכדי שתהיה הטבילה לכולי עלמא, אמנם עבור נכים זהו מצב דחק, כי למעשה אין להם ברירה אחרת, ויש לברר כיצד ניתן להנגיש עבורם את המקוה באופן הטוב ביותר. זאת נעשה בשבוע הבא בס"ד.

נתייחס בקצרה לאפשרות אחרת שרלוונטית בחלק מהמקרים, והיא שחברותיה של הטובלת או הבלנית תאחז בידה ותסייע לה להגיע את המקוה ובמהלך הטבילה.

בשו"ע (שם סעיף כח) נפסק:

"לא תאחוז בה חברתה בידיה בשעת טבילה אלא אם כן רפתה ידה, כדי שיבואו המים במקום אחיזת ידה; ואם הדיחה ידה במים תחלה, שרי, שמשקה טופח שעל ידה חבור למי המקוה".

מקור הדין במשנה במקוואות (סוף פרק ח'). הראשונים נחלקו בכוונת המשנה. לדעת הרמב"ם, דעת תנא קמא במשנה, שהלכה כמותו, האוחז באדם ומטבילו, לא עלתה לו טבילה, מטעם חציצה, אפילו אם הרפה האוחז את אחיזתו ואינו מחזיק בחוזק. רק אם הוא מדיח את ידיו קודם הטבילה כשרה, אפילו אם יחזיק בכח. לדעת הרשב"א, מועילה הדחה אפילו באוחז בהידוק, וכל שכן באוחז בריפיון, שמועיל אפילו ללא הדחה. השו"ע פסק כהרשב"א, אבל כתבו הפוסקים שכדאי לחוש לדעת הרמב"ם שלא להחזיק אפילו ברפיון אלא על ידי הדחה מוקדמת.

לכן אם מסייעת לחברתה בטבילה על ידי החזקה בחוזק, לא עלתה לה טבילה אלא אם כן רחצה ידה קודם במים. דעת הש"ך (ס"ק ל"ו) שלא סמכו חכמים על הרחיצה אלא בדיעבד ולא לכתחילה, וכן הנשים נהגו איסור בזה, ולכן רק באישה שאינה יכולה לעמוד על רגליה יש להקל בזה. אמנם, כתבו הפוסקים שמלשון השו"ע משמע שמותר לעשות כן לכתחילה (סד"ט ס"ק נ"ז וט"ז כ"ז), ולמרות זאת לא מקילים בזה למעשה אלא כשאין ברירה אחרת.

אופן הרטבת הידיים – נחלקו בכך הדעות. להלכה, תומכת הטבילה תעמוד בתוך המים ותרטיב את ידה במי המקוה מבלי להוציאם החוצה. ביד אחת תאחז בטובלת מחוץ למים, ואחר כך תושיט ידה השניה למטה מן המים ותפריד ידה העליונה.

לכתחילה תאחז בטובלת בחוזק בינוני, אך אם אין ברירה תוכל להחזיק בה בחוזק, ותרפה ידה לרגע קט בשעת הטבילה עצמה.

בדיעבד, אפילו אם הדיחה ידה במי ברז וכבר חזרה הטובלת לביתה יש מקום להקל.

מוגבלת תנועה שיכולה לטבול באמצעות ירידה עצמאית למקווה והסתייעות במעקה בשעת הטבילה, אם יכולה לנתק ידה מן המעקה ברגע הטבילה, עדיף שתעשה כן, ואם לאו, תאחז את המעקה בריפיון ברגע הטבילה.